

Donatas USTINAVIČIUS

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Personalinė bibliografija Lietuvoje: mokslo sričių ir krypčių apžvalga

Anotacija. Straipsnyje pateikiamo tyrimo tikslas – atskleisti kaip viena ar kita mokslo sritis ir kryptis yra aprūpinta personalinės bibliografijos rodyklių ištekiais. Tyrimo duomenys suklasifikuoti ir apibūdinti pagal šiuo metu aktualiausią mokslo klasifikaciją Lietuvoje.

Esminiai žodžiai: personalija; personalinės bibliografijos rodyklės; personaliniai bibliografinės informacijos ištekliai; kiekybinė analizė; mokslo sritys ir kryptys.

Annotation. The aim of the study put forth in this article is to throw light on how one or another scientific field is supplied with resources contained in personal bibliographic indexes. The collected data are classified according to the currently most relevant classification of science in Lithuania.

Keywords: person; personal bibliographic indexes; personal bibliographic information resources; quantitative analysis; scientific fields.

Įvadas. Šiuolaikinis mokslas gyvuoja žinių „apsikeitimo“ pagrindu, todėl mokslo darbų publikavimą, kaip vieną iš pagrindinių mokslinės veiklos aspektų, pripažįsta visi mokslo analitikai. Nauji duomenys, idėjos ir faktai kuriami permažstant, papildant ar paneigiant ankstyvesnes mokslo visuomenės įgytas žinias, todėl be organizuotos komunikacijos sistemos mokslo pažanga būtų neįmanoma. Viešai skelbdami savo tyrimų rezultatus, mokslininkai ne tik platina jų sukurtas žinias, atsiskaito už viešųjų finansinių išteklių naudojimą, užsitarnauja pripažinimą, bet ir išsaugo intelektinę nuosavybę [19, 8]. Vis dėlto ne visiems mokslininkams pavyksta palikti žymų pėdsaką mokslo raidoje ir tik vienetai jų nubrėžia vagą kokiai nors sėkmingai mokslinių tyrimų krypčiai. Todėl jau nuo pat mokslo atsiradimo pradžios ieškoma mokslininkų veiklą vertinančių objektyvių kriterijų, metodų ir metodikų. Knygos apie mokslininką pasirodymas – tai ypatingas pagarbos ženklas ir jo veiklos efektyvumo pripažinimas, įvertinimas. Tačiau vargu ar kuri nors knyga galėtų išsamiau atskleisti mokslininko veiklos barus negu personalinė bibliografijos rodyklė. Joje dažniausiai atsispindi mokslininko veikla rengiant kitus tyrėjus, vadovavimas jų darbams, opanavimas, jų mokslinė organizacinė veikla, indėlis į mokslinių krypčių formavimąsi.

Šiuolaikiniai tyrimai rodo, kad nuo XVIII a. mokslininkų veiklos apimtis ir jų skaičius dvigubėja kas 10–15 metų. UNESCO duomenimis, per 50 metų (iki XX a. 8-ojo dešimtmečio) mokslininkų pasaulyje kasmet padaugėja 7 proc. (gyventojų skaičius – 1,7 proc.), o XXI a. pradžioje gyvenantys mokslininkai ir mokslo darbuotojai sudaro daugiau kaip 90 proc. visų kada nors gyvenusių mokslininkų [18, 337]. Tačiau dar 1926 metais A. J. Lotka, analizuodamas to meto publikacijas [11], nustatė, kad tik nedidelei daliai mokslininkų tenka didžioji dalis pasaulio mokslinės produkcijos. Savo stebėjimams suteikęs matematinę funkciją, A. Lotka atrado mokslininkų pasiskirstymo pagal produktyvumą dėsnį, kuris vėliau buvo pavadintas jo vardu [32, 18]. D. Price'as, patikrinęs A. Lotkos dėsnį fizikoje, chemijoje, biologijoje ir kituose moksluose [20], nustatė, kad:

- 1) 5–10 proc. autorių pateikia net 50 proc. mokslo šakos literatūros pasaulio mastu;

- 2) 25 proc. mokslo šakos literatūros pateikia dar 10–15 proc. tos šakos mokslininkų;
- 3) likusius 25 proc. mokslo šakos literatūros parašo 75 proc. kitų tos mokslo šakos mokslininkų [32, 27].

1956 metais išanalizavęs mokslinės periodikos leidybos statistiką, D. Price'as nustatė, kad mokslinių žurnalų skaičius per tam tikrą laiko tarpą auga eksponente (geometrine progresija) [21]. Tokio kiekybinio mokslo augimo ribos pasiektos tik paskutiniais dviem ir tik pasibaigusio amžiaus dešimtmečiais [17, 7–8]. Tačiau žinių įkūnijimo fizinių formų vis dar gausėja, kai vieni iš dokumentų yra publikuoti, kiti nepublikuoti (mokslinio darbo ataskaitos, deponuoti rankraščiai ir pan.) ar veikiami šiuolaikinių technologinių ir ekonominių sąlygų ne visada yra pasiekiami interesantams. Mokslinėje komunikacijoje svarbiausi yra moksliniai žurnalai, autorinės monografijos; be to, siekdami operatyviau skelbti informaciją, tyrėjai naudojami ir kitais komunikacijos kanalais: skaito pranešimus konferencijose ir seminaruose, skelbia jų tezes ar visus tekstus konferencijų medžiagos rinkiniuose. Dar 1934 metais anglų chemikas ir bibliografas S. C. Bradfordas, savo tyrimuose taikydamas kiekybinius metodus [1], nustatė mokslinių publikacijų sklaidos profiliuotuose ir neprofiluotuose (ne tos mokslo šakos) leidiniuose dėsnį (vėliau šis dėsnis buvo pavadintas Bradfordo dėsniu). Jis pastebėjo, kad apie 50 proc. straipsnių, skirtų elektrotechnikos problemoms, buvo publikuoti nedaugelyje specializuotų (profilinių) šios mokslo šakos žurnalų. Kiti 25 proc. buvo paskelbti kur kas didesniame kiekyje mokslinių žurnalų, publikuojančių straipsnius, skirtus įvairių mokslo šakų – fizikos, energetikos, transporto ir kt. – problemoms. Likusieji 25 proc. straipsnių pasirodė daugybėje – keliuose šimtuose – nieko bendra su elektronika neturinčiuose moksliniuose žurnaluose [32, 27].

Tokia mokslo raida ir jo poreikiai diktavo specialiosios bibliografijos plėtotę. Bibliometrijos dėsniai buvo atskleisti ne tik pasitelkiant bibliografines charakteristikas, bet ir dar kartą suaktualino bibliografijos priemonių rengimą ir leidimą. Bibliografija, kaip viena iš svarbiausių tarpininkų dokumentinės komunikacijos sistemoje, daugiau ar mažiau eliminuoja šių dėsnų pasekmes moksle ir suteikia informacijos vartotojui galimybę susipažinti su visu jį dominančios informacijos srautu. Bibliografinė informacija reguliuoja informacinius santykius sistemoje „dokumentas – vartotojas“ ir organizuoja informacijos vartotojo veiklą, kai negalėdamas tiesiogiai patenkinti dokumento poreikio žmogus keičia pastangų kryptį ir pradeda ieškoti bibliografinės informacijos [7, 22].

Personalinė bibliografija. Specialiosios bibliografijos priemonės, skirtingai nei bendrosios, dažniausiai turi konkrečią visuomeninę paskirtį, pavyzdžiui, mokslui, gamybai, profesinei ir bendrajai savišvietai, mokymui ir pan. Personalinės bibliografijos rodyklės, kaip svarbi mokslo ir kultūros sričių komunikacijos priemonė, pirmiausia išsiskiria tuo, kad jų socialinė paskirtis laikui bėgant keitėsi ir plėtėsi. Tam įtakos turėjo socialiniai, kultūriniai, organizaciniai, istoriniai ir kiti bibliografijos raidos veiksniai. Svarbiausias dalykas, lemiantis bibliografinės priemonės socialinės paskirties specifiką, yra informacijos vartotojų poreikiai, kuriuos visada patenkina platesnės apimties, daugiau informacijos aprėpiantys informacijos ištekliai. 1975 m. V. Žukas pastebėjo, kad mokslo ir kultūros veikėjų, rašytojų personalinės rodyklės turi didelę informacinę vertę, jose išsamiai suregistruoti tų autorių darbai, iššifruota nemažai pseudonimų, kriptonimų, anoniminiu būdu išspausdintų darbų. Pasak jo, tokie duomenys reikalingi nacionalinei bibliografijai ir pseudonimų žodynui, specialiosioms rodyklėms, mokslo tiriamajam darbui [34, 96]. Taigi nuo septintojo dešimtmečio, sudėtingėjant vartotojų interesams, vis labiau pradėta orientotis į ne tik informacinę, bet ir mokslinę bei kultūrinę reikšmę turinčių personalinių bibliografinės informacijos išteklių kūrimą, taip mažinant iki tol vyravusį rekomendacinio pobūdžio rodyklių rengimą.

Personalinių bibliografijos išteklių paskirtis realizuojama per jos atliekamas funkcijas sociokultūrinėje sistemoje. Pasak O. Janonio, bibliografija yra polifunkcinis socialinis reiškinys, o mokslinėje literatūroje tokių funkcijų minima daugiau kaip penkiasdešimt [2, 49]. Personalinės bibliografinės informacijos specifiką ir funkcijas nagrinėjusi N. Raudytė konstatuoja, kad „personalinė bibliografinė informacija turi plačias funkcines galimybes. Specialiųjų funkcijų gali atsirasti tiek, kiek galima išskirti vartotojų socialinių grupių ir jų keliamų uždavinių“ [24, 192].

Dėl plataus funkcijų spektro bibliografinėje praktikoje to paties tipo bibliografijos išteklių, skirti personalijoms ir kolektyvams, apibrėžiami skirtingai, o tai sunkina jų paiešką ir naudojamumą [24, 186]. Knygotyros enciklopedinis žodynas pateikia tokią personalinės bibliografijos apibrėžimą: „Personalinė bibliografija, bibliografija apie vieno asmens darbus ir (arba) dokumentus apie jį. Personalinė bibliografija gali informuoti ir apie dalį asmens darbų, išskirtų pagal kurią nors papildomą požymį (turinį, laiką, kalbą ir t. t.), arba tik apie jam skirtus darbus“ [13, 290]. Toks apibendrintas apibrėžimas neapėmia visos Lietuvoje rengiamos personalinės bibliografijos produkcijos, kurią dar galima išskirti į kelias pagrindines grupes. Svarbiausios yra personalinės bibliografijos rodyklės, kurias rengia profesionalūs bibliografai. Jos dažniausiai yra išsamios, apimančios visą mokslininko kūrybą ir literatūrą apie jį. Pasak S. Matulaitytės, antrajai grupei galima būtų priskirti taip pat dažniausiai bibliografų parengtas rodykles, išspausdintas mokslininkams atminti skirtose knygose bei mokslo darbuose [15, 77]. O trečiajai grupei priskirtini literatūros sąrašai, kurie pateikiami straipsnių (dažniausiai jubiliejinių) apie mokslininkus pabaigoje. Juos paprastai sudaro straipsnių autoriai – mokslininkų kolegos, todėl literatūros aprašas juose dažniausiai nestandartinis, išvardijami tik svarbiausi mokslininkų darbai, o kartais dar ir šiek tiek literatūros apie juos. Jie atskleidžia pagrindinę mokslininko veiklos kryptį, tačiau išsamaus vaizdo apie jo nuveiktą darbą nesuteikia. Tokių sąrašų sudarymo metodika įvairi (yra sisteminių, teminių, abėcėlinių, chronologinių, mišrių), aprašai neatitinka standarto, neišsamūs, kai kuriuose nurodyti tik šaltiniai, kuriuose buvo skelbti straipsniai. Vis dėlto besidominčiajam kurio nors mokslininko veikla šie sąrašai suteikia bent pradinės informacijos [16, 61].

Taip pat tikslinga išskirti biobibliografinius leidinius, skirtus asmenų grupei. Pagal enciklopedijoje įtvirtintą apibrėžimą, biobibliografija – „[...] bibliografijos rūšis, informuojanti apie kokio nors asmens (ar asmenų) biografiją, jo darbus bei dokumentus apie jį. Labiausiai paplitusios biobibliografinės priemonės – biobibliografiniai žodynai, biobibliografinės rodyklės ir sąrašai. Jos būna universalios, šakinės, kraštotyros, personalinės“ [12, 67]. Pasak S. Tomonio, svarbiausi iš visų jų yra enciklopediniai biobibliografiniai žodynai. Juose nurodomi pagrindiniai aprašomojo asmens biografijos duomenys ir pridedama reikšmingiausia bibliografinė medžiaga. Autorius taip pat pabrėžia, kad nuo biobibliografinių žodynų būtina skirti biografinius, nes pastarųjų pagrindą sudaro biografiniai duomenys, pridedama tik visai trumpa bibliografinė medžiaga, kaip ir visuose enciklopediniuose leidiniuose [29, 11].

Taigi, nors ir kyla nemažai diskusijų dėl personalinių bibliografijos išteklių terminų apibrėžties ir sampratos sinonimiškumo, vienu iš svarbiausių kriterijų atskiriant personalinės bibliografijos rodykles būtų tokio ištekliaus savarankiška struktūra, kai leidinyje dominuoja būtent personalinė bibliografinė informacija, o ne kiti tekstai.

Didėjant personalinių bibliografijos rodyklių populiarumui taip pat iškilo ir kitas diskutuotinas klausimas – tokių leidinių kokybė ir išliekamoji vertė. 1987 m. S. Tomonis pastebėjo, kad pradėtos leisti rodyklės aukštųjų mokyklų dėstytojams, įvairių įstaigų vadovams jų jubiliejų ar kitomis progomis. Tokios rodyklės yra nedidelės apimties, jose skelbiama daug nereikšmingos medžiagos ir pasitaiko atrankos, išdėstymo bei aprašo klaidų [28, 11]. Profesorius O. Janonis siūlo rimtai atkreipti dėmesį į šią problemą, nes „kiekviena, net ir mažiausios apimties personalinė literatūros rodyklė ar sąrašas tampa bibliografijos faktu, todėl jie turi būti kruopščiai parengti. Kitaip bibliografinis leidinys ne tik negarantuoja bibliografinės paieškos išsamumo ir tikslumo, bet gali ir būti nemalonus asmeniui, kuriam yra skirtas. Be to, tokie leidiniai nepalankiai formuoja visuomenės nuomonę apie bibliografinę veiklą apskritai“ [3, 23]. Įvardindamas šį reiškinį kaip madą, kurios panaudojimo galimybės yra ribotos, jis siūlo iš valstybės biudžeto finansuojamoms bibliotekoms šią paslaugą padaryti mokamą [5, 82]. Vis dėlto kokybė nėra išskirtinė personalinių bibliografijos išteklių rengimo ir leidybos problema, todėl tikslingiau būtų kalbėti apie šios sferos gerąją praktiką. S. Matulaitytė konstatuoja, kad šiuo atžvilgiu ypač išsiskiria Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rengiamos ir leidžiamos vadinamosios akademikų serijos personalinės rodyklės, skirtos Lietuvos mokslų akademijos tikriesiems nariams ir nariams korespondentams [16, 61].

Svarbu, kad personaliniuose bibliografinės informacijos ištekliuose atsiskleidžia ne tik konkreti asmenybė, bet ir tos srities, kuriai ji atstovauja, specifika: personalinės bibliografijos atspindi to laiko mokslo tyrimų kryptis, jos leidžia įvertinti asmenybės įnašą į jo tiriamos srities mokslą, jo individualumą, originalumą, produktyvumą. Dažnai personalinės bibliografijos rodyklės atspindi ir tam tikrą kokio nors klausimo, problemos, temos raidos laikotarpį. Personalinės bibliografijos rodyklės apima įvairių tipų ir rūšių dokumentus, straipsnius iš rinkinių ir kitų leidinių, ikonografinę medžiagą, kurią sunku (ar net neįmanoma) išaiškinti pagal kitų rūšių bibliografijos priemones.

Tyrimas. *Tyrimo aktualumas.* Dar 1970 m. mokslotyrininkas V. Lyrovas pastebėjo, kad bibliometrija, naudojant bibliografinių nuorodų statistinės analizės metodus, atveria bibliografijos mokslui naujas perspektyvas, moko bibliografus suprasti procesus, vykstančius moksle, ir įvertinti tų procesų reikšmę mokslo raidai. Vienas iš perspektyviausių tyrimų naudojant bibliometrinius metodus, jo nuomone – „Recenzijų metraščio“ ir mokslininkų personalinių rodyklių fondo objektyvus vertinimas [35, 107]. Bet Lietuvos personalinių bibliografijos rodyklių raida iki šiol yra mažai paliesta tema Lietuvos bibliografijos produkcijos tyrinėjimuose ir yra *terra incognita* remiantis Europos Sąjungos komisijos rekomenduota, kelis kartus atnaujinta ir šiuo metu aktualiausia mokslo klasifikacija Lietuvoje [25]. Atliktas tyrimas gali būti naudingas mokslo istorikams, bibliografams, mokslotyrininkams bei kiekviena atskira mokslo kryptimi besidominčiam informacijos vartotojui.

Tyrimo objektas yra Lietuvoje leistos personalinės bibliografijos rodyklės. Pagrindinis tyrimo tikslas – atskleisti kaip viena ar kita mokslo sritis ir kryptis yra aprūpinta šios rūšies bibliografinės informacijos ištekliais.

Tyrimo metodika. *Atranka.* Tyrimui panaudoti atnaujinti ir papildyti autoriaus 2010 metais sėkmingai apginto bakalauro darbo duomenys [31], kurie apie Lietuvoje iki 2009 metų leistas personalines bibliografijos rodykles buvo renkami naudojantis Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (toliau – LNMMB) elektroniniu katalogu, pateikus sistemine užklausa pagal Universalios dešimtainės klasifikacijos (UDK) indeksą „012“. Iš gautų rezultatų rankiniu būdu buvo atrinktos Lietuvoje leistos rodyklės, kadangi nustatyta, kad sisteminės užklauskos („012*“ UDK) filtravimas pagal kalbą ar regioną LNMMB elektroniniame kataloge generuoja rezultatus su didelėmis spragomis. Siekiant užtikrinti duomenų išsamumą, tokia pat užklausa buvo suformuota ir Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) suvestiniame kataloge. Gauti rezultatai sutikrinti, pataisyti ir papildyti taip pat peržiūrint Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (LMAVB) elektroninį katalogą bei pervertus visą personalinėms bibliografijoms skirtą šios bibliotekos sisteminio kortelių katalogo skyrių. Renkant duomenis apie rodykles, išleistas nuo 1998 metų, taip pat papildomai tikrintas LNMMB kuriamas Nacionalinės bibliografijos duomenų banko (NBDB) katalogas.

Atnaujinant ir papildant informaciją apie iki 2011 metų išleistas rodykles, nei vienu LNMMB kuriamu katalogu nebepavyko pasinaudoti, kadangi kuriant elektroninio katalogo Nacionalinei bibliotekai projektą buvo padaryta tik tiksli UDK indekso paieška be galimybės naudoti išplėstinę paiešką įtraukiant ir rezultatus, kurių UDK numerio dalį galima pakeisti simboliais. UDK indekso specifika (teisingai suklasifikuoti leidiniai turi išplėstinį indeksą, o „012“ yra tik to indekso pradžia) lemia, kad toks paieškos atnaujinimas visus LNMMB elektroninius katalogus paieškai pagal UDK padarė beveičiais. Ilgainiui šią problemą LNMMB turėtų išspręsti, todėl tikslinga būtų šio tyrimo atnaujintus rezultatus, gautus naudojantis LMAVB elektroniniu katalogu, papildomai patikrinti ir NBDB kataloge.

Į sąrašą nepateko nesavarankiškos personalinės bibliografijos priemonės išspausdintos kaip priedai prie straipsnių įvairiuose periodiniuose leidiniuose. Tokius sąrašus dažniausiai sudarydavo ne profesionalūs bibliografai, o straipsnių autoriai, parinkdami savo atrankos aspektus, išlaikydami menką bibliografinę kultūrą. Negalima paneigti tokių sąrašų numanomą naudą, bet straipsnyje aptarti informacijos barjerai tokiems sąrašams trukdo sėkmingai funkcionuoti dokumentinės komunikacijos sistemoje. Dėl panašių problemų ir nustatytų atrankos kriterijų duomenys apie įvairius interneto platybėse esančius sąrašus taip pat nebuvo renkami. Tam pačiam asmeniui išleistos papildytos rodyklės buvo dubliuojamos.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro rengtos Lietuvos bibliografijos priemonių bibliografijos rodyklės [10; 9] nebuvo pilnai tikrintos, nes jomis naudodamasis išsamius duomenis yra pateikęs prof. O. Janonis. Vis dėlto atsitiktinės atrankos būdu kelios dešimtys rodyklių buvo patikrintos ir, neradus spragų naudojantis bibliotekų katalogais gautame sąrašė, nuspręsta toliau darbo nebetęsti.

Klasifikacija. Mokslo sukauptos žinios klasifikuojamos nuolat ir vadovaujantis besikeičiančiais principais, todėl tai sudėtingas ir prieštaringas procesas. Mokslo klasifikavimo tikslas yra žinių gamyba ar šios gamybos veiksmingumo didinimas. Dokumentų klasifikavimas – tai pagamintų žinių organizavimas, kad jomis būtų galima efektyviau naudotis. Mokslo objektų klasifikavimas remiasi pirmine informacija iš realaus pasaulio, dokumentų klasifikavimas – antrine, nes remiasi žinių atspindžiu dokumentuose. Kadangi kiekvienas dokumentas yra unikalus, dažnu atveju jo turinio įvairumas neleidžia sudaryti atribotų ir apibrėžtų klasių [22, 326]. Todėl šiame tyrime, naudojantis aktualiausia mokslo klasifikacijos sistema, nustatytos mokslo kryptys, kuriose dirba asmuo, kuriam sudaryta personalinė bibliografijos rodyklė. Bibliotekinės klasifikacijos duomenys apie personalijas buvo renkami LNMMB elektroniniame kataloge ir naudojant UDK dešimtaines lenteles pritaikomi mokslo klasifikacijai. Vengiant galimų sisteminimo klaidų taip pat buvo renkami duomenys iš LNMMB autoritetinių įrašų duomenų bazės. Dažnai atvejais susidurta su problema – platus mokslininko interesų spektras. Prioritetas klasifikuojant skirtas enciklopedinėse medžiagose esančiai informacijai, bet įrašai nedubliuoti, nes siekta atrasti vieną – pagrindinę temą. Gali būti, kad dėl šios bei kitų klasifikavimo problemų gali atsirasti tam tikrų neatitikimų tarp ankstesnių autorių ir šiame darbe pateiktų skaičių, taip pat visiškai skiriasi ir klasifikacijos sistemos.

Temos istoriografija. Šiuo metu geriausiai iširta XVI a.–1940 metų lietuvių bibliografija. Čia daugiausiai padirbėjo prof. V. Žukas. Keletas jo knygos *Lietuvių bibliografijos istorija* skyrių yra skirta personalinės bibliografijos šaltiniams [33]. Juose pateikiama nemažai žinių apie personalinės bibliografijos išteklius – sąrašus bei biobibliografinius žodynus, pasirodžiusius iki 1940 m. Panašių duomenų randame ir V. Žuko bei kitų autorių straipsniuose.

1971–1985 metų bibliografijos produkciją pagal bibliografinių priemonių tipus, rūšis ir turinį analizavo E. Matulaitytė savo mokymo priemonėje [14]. Tačiau, pasak prof. O. Janonio, šiame leidinyje tik apytikriai apibūdinti „Lietuvos TSR bibliografinių priemonių“ atskiri metininkai ir nepateiktas tikslus šalis penkiolikos metų bibliografinės produkcijos vaizdas. Taip pat pasirinktas nevisai tinkamas klasifikavimo būdas.

Prof. O. Janonis 1971–2005 metų bibliografinę produkciją išsamiai išanalizavo pagal *Lietuvos bibliografinės priemonės* rodyklėje pateiktus duomenis savo analitinėje apžvalgoje [6] ir dviejuose straipsniuose [4; 5]. Čia jis aptarė ir personalines bibliografijos rodykles. Tiesa, naudodamasis panašia klasifikacija kaip ir minėtoji rodyklė, neišlaikė klasifikacijos vienodumo, todėl jo duomenis ne visur galima lyginti su šiame darbe gautais rezultatais. Be to, šie duomenys skirtingais laikotarpiais remiasi ne tik tiek skirtinga klasifikacijos schema, bet apima ne visą šiame darbe reikalingą chronologiją bei įskaičiuoja šiame darbe neanalizuojamus nesavarankiškus personalinės bibliografijos sąrašus, paskelbtus prie straipsnių įvairiuose žurnaluose.

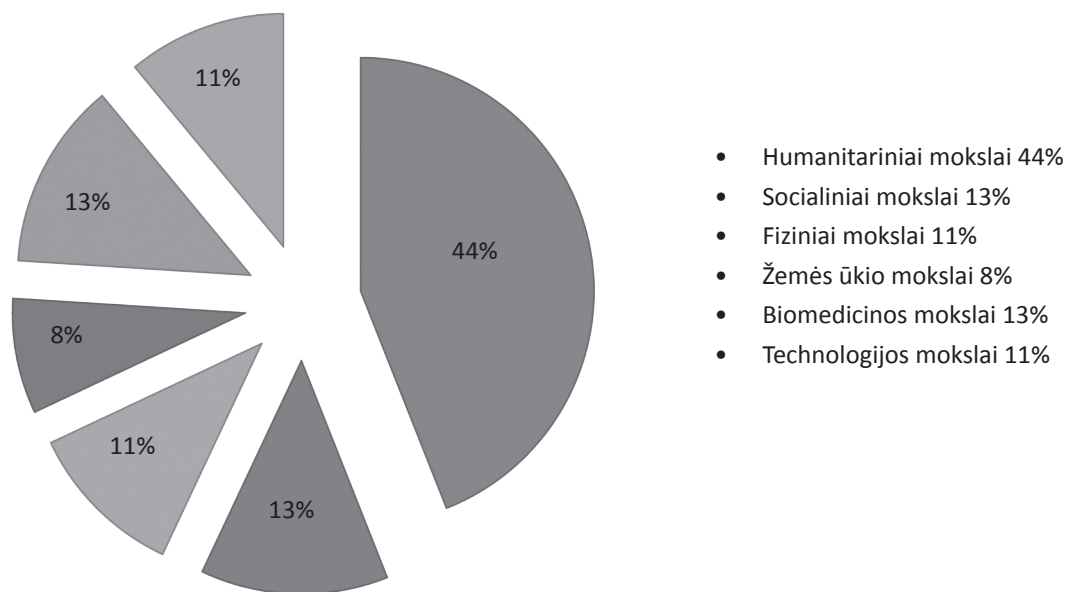
Gamtos mokslų personalinės bibliografijos raidą iki 1989 metų savo straipsnyje [15] aptarė S. Matulaitytė, kuri vėliau [16] išsamiai išanalizavo ir technikos bei žemės ūkio personalinę bibliografiją. Pasak autorės, gausiausiai medžiagos gamtos mokslų personalinės bibliografijos raidos klausimu surinkta VU absolventės A. Urmonaitės diplominiame darbe [30]. Apie ekologų personalinę bibliografiją 2000 metais straipsnį parašė A. Šveistytė [26]. 1971–1985 m. personalinių bibliografijos rodyklių lyginamąją analizę savo diplominiame darbe atliko A. Tamulienė [27].

Prof. O. Janonis taip pat yra trumpai apžvelgęs personalinių bibliografijos rodyklių kokybės klausimus [3]. Kartas nuo karto keletą skeptiškų žodžių nekokybiškoms personalinėms bibliografijos rodyklėms jis taria ir kituose savo straipsniuose. LMAVB leidybinę produkciją 1986 metais savo mokslinės konferencijos pranešime aptarė tuometinė bibliotekos Bibliografijos skyriaus vedėja L. Kanopkienė [8].

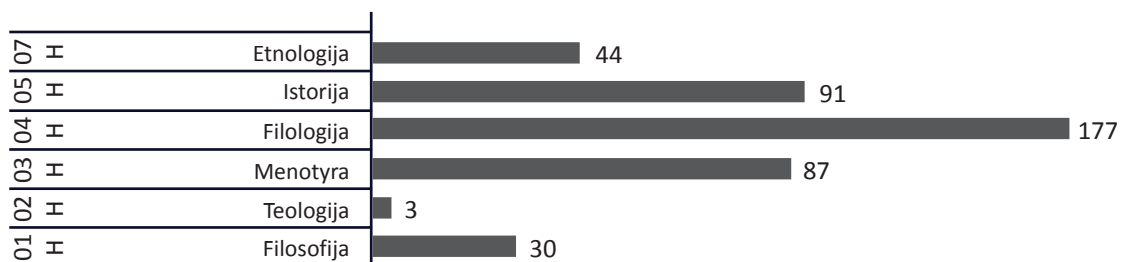
Naujausius du tyrimus atliko N. Raudytė. Pirmajame straipsnyje ji teoriniu lygmeniu analizavo personalinių bibliografinės informacijos išteklių funkcijas šiandieninėje sociokultūrinėje sistemoje bei pateikė savo surinktus empirinius duomenis [24]. Antrame straipsnyje autorė atskleidė Lietuvos personalinių bibliografijos leidinių socialinės paskirties, turinio, rengimo ir leidybos specifiką sovietmečiu [23].

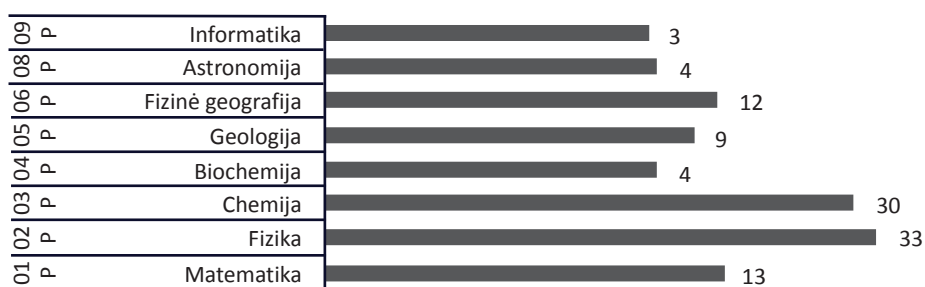
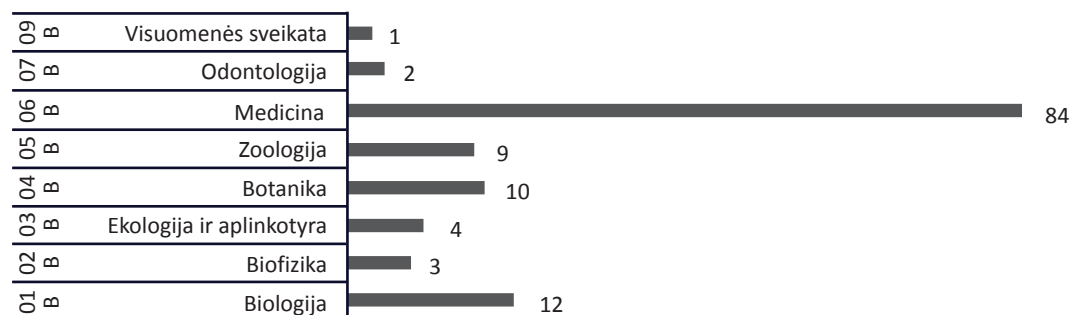
Tyrimo rezultatai. Pagal apibrėžtą darbo metodiką iš viso nustatytos 973 personalinės bibliografijos rodyklės Lietuvoje, išleistos nuo 1953 iki 2011 metų. Vyrams skirta 830, o moterims – 143 rodyklės. Duomenis suklasifikavus pagal mokslo sritis gauti tokie rezultatai: humanitarinių mokslų – 432, socialinių mokslų – 126, fizinių mokslų – 108, žemės ūkio – 77, biomedicinos mokslų – 125, technologijos mokslų – 105 rodyklės. Gauti rezultatai pagal mokslo kryptis pateikiami grafiškai (žr. 1–7 pav.).

1 pav. Personalinių bibliografijos rodyklių pasiskirstymas pagal mokslo sritis

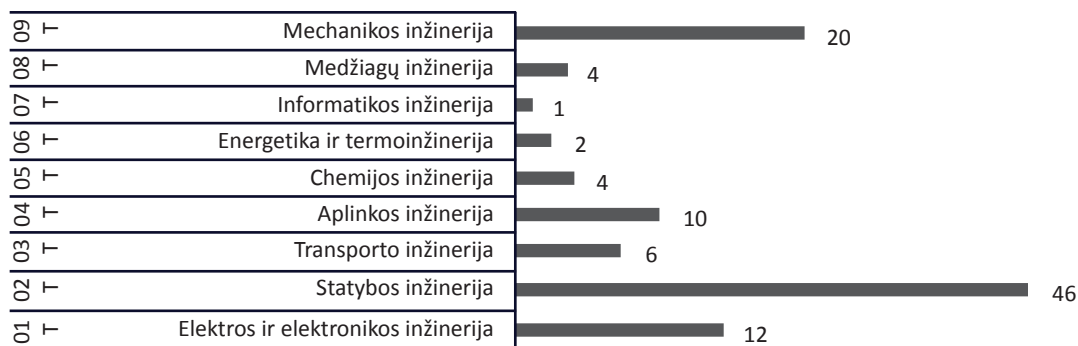

2 pav. Personalinių bibliografijos rodyklių pasiskirstymas humanitarinių mokslų kryptimis

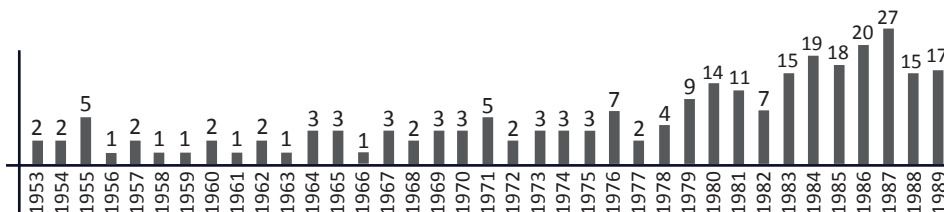
3 pav. **Personalinių bibliografijos rodyklių pasiskirstymas socialinių mokslų kryptimis**4 pav. **Personalinių bibliografijos rodyklių pasiskirstymas fizinių mokslų kryptimis**5 pav. **Personalinių bibliografijos rodyklių pasiskirstymas žemės ūkio mokslų kryptimis**6 pav. **Personalinių bibliografijos rodyklių pasiskirstymas biomedicinos mokslo kryptimis**

7 pav. Personalinių bibliografijos rodyklių pasiskirstymas technologijos mokslų kryptimis

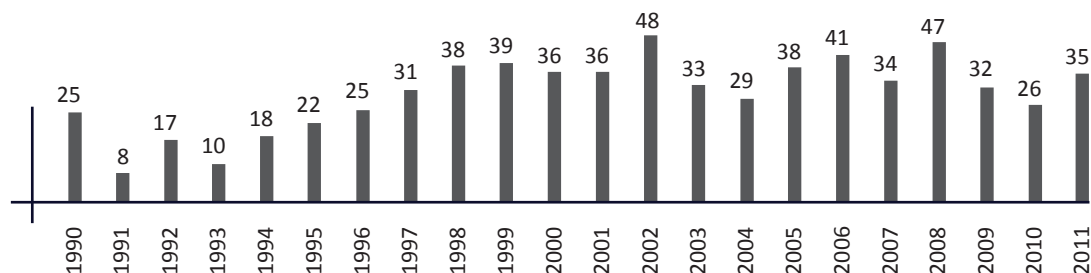

Chronologinės ribos darbe nėra nustatytos, tačiau remiantis politinės chronologijos paralelėmis, mokslo ir bibliografijos raidai didžiausią įtaką padarė okupacijos ir nepriklausomos Lietuvos laikotarpiai. Nežinia kas turėjo didesnę reikšmės – ar fundamentalūs pasaulinio mokslo atradimai, ar sovietų okupacija, prievartos būdu primetusi kryptis, kurios tarnavo industrinio kolonializmo ir sovietizacijos politikai? Būtent „šaltojo karo“ metai buvo iki tol neregėto kiekybinio mokslo augimo laikas ir taip sutapo, kad D. Price'o nustatyto eksponentinio mokslo augimo epochos pabaiga sutapo su „šaltojo karo pabaiga“ [17, 7]. Todėl įdomu atidžiau palyginti bent šiuos du laikotarpius, analizuojant personalinių bibliografijos rodyklių raidą (žr. 8, 9 pav.).

8 pav. Personalinių bibliografijos rodyklių produkcija sovietinės okupacijos metais

9 pav. Personalinių bibliografijos rodyklių produkcija nepriklausomoje Lietuvoje

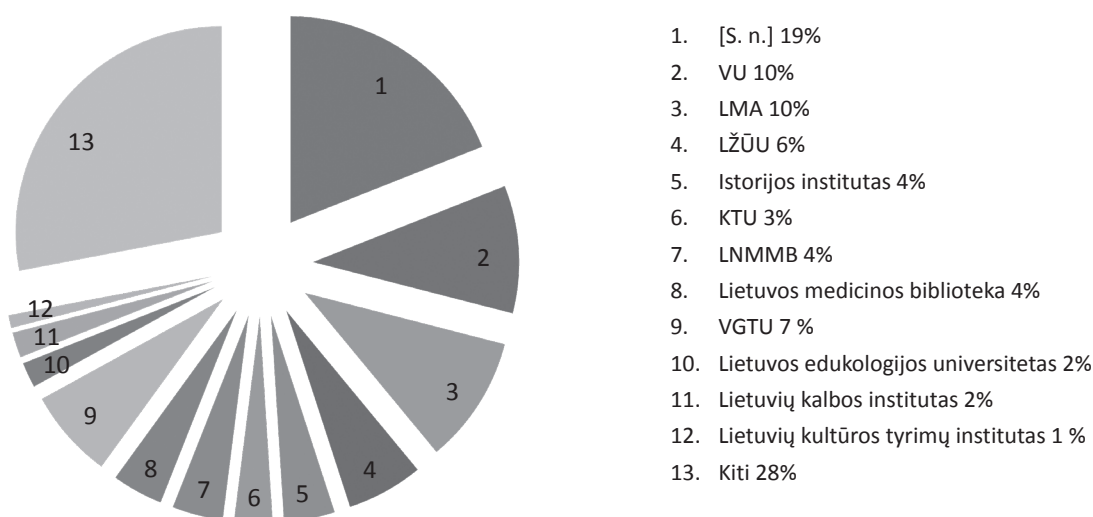

Akivaizdu, kad personalinių bibliografijos rodyklių leidyboje įvyko reikšmingų kiekybinių pokyčių. Kiekvieną lyginamo laikotarpio dešimtmetį šios produkcijos vidutiniškai buvo leidžiama vis daugiau: 1950–1959 m. – 2; 1960–1969 m. – 2,1; 1970–1979 m. – 4,1; 1980–1989 m. – 16,3; 1990–2000 m. – 25; 2001–2011 m. – 36. Nors įvertinus tai, kad dauguma mokslininkų, kuriems rodyklės leidžiamos šiais laikais, vis dėlto daugiausiai dirbo būtent anais „didžiojo mokslo augimo“ metais, galima daryti ir prielaidą apie tai, kad šie leidiniai, net veikiami elektroninių, socialinių ir ekonominių sąlygų, įgyja vis didesnę populiarumą ir nepraranda aktualumo.

Analizuojant institucijų ir asmenų indėlį į personalinių bibliografijos rodyklių rengimą, išsiskyrė produktyviausios sudarytojos: Ona Juršaitė (37 rodyklės), Danutė Malakauskienė (24), Ramutė Stankevičienė (22), Laimutė Butkuvienė (20), Rita Rimkienė (15) ir Ona Adomonienė (14).

Įvertinus sisteminių klaidų galimybę, labiausiai prisidėjusių institucijų indėlis pateikiamas procentine išraiška. Ne visas institucijas pavyko identifikuoti, taip pat nemažai jų bėgant laikui buvo restruktūrizuotos, pakeitė pavadinimus ar visai išnyko. Nepavykus identifikuoti leidusios institucijos, grafike žymima [s. n.] (žr. 10 pav.).

10 pav. **Institucijų indėlis**

Pagal gautus duomenis paaiškėjo, kad LMAVB, kuri iki 2011 m. parengė 67 personalines bibliografijos rodykles, yra produktyviausia specializuota institucija, rengianti šio tipo bibliografijos produkciją. Ši biblioteka yra savarankiškas struktūrinis Lietuvos mokslų akademijos (MA) padalinys. MA (su visais padaliniais) iš viso prisidėjo prie 117 rodyklių parengimo. Kitų, labiausiai prisidėjusių specializuotų institucijų statistika: LNMMB – 37, Vilniaus Gedimino technikos universiteto biblioteka – 32 (VG TU – 77), Vilniaus universiteto biblioteka – 24 (VU – 115).

Tiriant LMAVB leistų personalinių bibliografijos rodyklių turinį [31], nustatyta kad net 94 proc. šių rodyklių sudaro bibliografinė informacija, 5 proc. – kitas tekstas ir dar 1 proc. užima asmenvardžių rodyklės. Net 78 proc. šių rodyklių bibliografinės informacijos sudaro mokslininko darbų bibliografija, o likę 22 proc. – literatūra apie personaliją. Turbūt dėl tokios konkrečios ir praktiškai nekintančios personalinių bibliografijos rodyklių rengimo metodikos ši biblioteka yra neretai pagiriama personalinių bibliografijos išteklių rengimo klausimu besidominčių mokslininkų. Belieka pasidžiaugti, kad 2012 m. čia parengtos ir išleistos dar trys personalinės bibliografijos rodyklės.

Apibendrinimas. Nors be organizuotos komunikacijos sistemos pažanga būtų sunkiai įsivaizduojama, o socialinėje mokslo sistemoje komunikacija gali būti įsivaizduojama kaip klijai, kurie neleidžia jai iširti, vis gausėjančiam mokslinės informacijos srautui būdingas chaotiškumas. Dokumentinės komunikacijos sistemoje atsiranda gausybė kliūčių ir informacijos barjerų. Svarbesnes ir daugiausiai keblumų mokslinei komunikacijai keliančias problemas įvardija bibliometriniais metodais analizuojant bibliografinę informaciją atrasti dėsniai, kurie dar kartą suaktualino bibliografijos priemonių rengimą ir leidimą.

Tiriant mokslo sritis, krypties ar šakos raidą, svarbus kiekvienos asmenybės, dirbusios ar dirbančios jose indėlis, kurį sėkmingiausiai galėtų parodyti išsamios mokslininkų personalinės bibliografijos rodyklės, susumuojančios mokslininko nuveiktą darbą ir dažnai atspindinčios tam tikrą kokio nors klausimo, problemos, temos raidos laikotarpį. Personalinės bibliografijos rodyklės yra ilgamečio nuolatinio ir sėkmingo mokslininko darbo rezultatas ir vertingas susistemintos mokslinės informacijos šaltinis. Tačiau, norint pagerinti šių šaltinių funkcionavimą dokumentinėje komunikacijoje, labai svarbu žinoti jų realią padėtį ir raidos tendencijas.

Traktuodami bibliografiją kaip kultūros reiškinių, turime ją nagrinėti švietimo ir mokslo istorijos kontekste. Bibliografija atsirado ir vystėsi gausėjant išleidžiamų spaudinių kiekiui, kylant gyventojų kultūriniam lygiui, intensyvėjant intelektualinei veiklai. Interpretuojant bibliografiją kaip bibliografinės medžiagos kaupimo ir informacijos šaltinių sistemos kūrimo procesą, tenka parodyti įvairių bibliografijos šakų ir formų atsiradimą, jos objekto kitimą, metodikos tobulėjimą.

Šiame tyrime gauti rezultatai parodo kiekybinę personalinių bibliografijos leidinių raidą ir leidžia teigti, kad šių leidinių rengimas vis dar yra aktualus. Nors kokybinė analizė nebuvo atliekama, tačiau gauti duomenys leidžia įvertinti atskirų institucijų kiekybinį indėlį sudarant šios rūšies bibliografinę produkciją. Naudojantis aktualiausia mokslo klasifikacija nustatyta, kaip Lietuvos mokslo sritys ir kryptys yra aprūpintos šios rūšies bibliografinės informacijos ištekliais, tačiau aktualia mokslinė problema lieka išsiaiškinti, kodėl pasiskirstymas būtent toks, ir galbūt nustatyti šių rodyklių tolimesnio planavimo, rengimo ir išleidimo gaires.

Ir nors dažnu atveju egzistuoja didelis chronologinis atotrūkis tarp personalinės bibliografijos rodyklės pasirodymo ir praktinės mokslininko veiklos, vis dėlto galima konstatuoti, kad labiausiai personalinėmis bibliografijos rodyklėmis aprūpintos mokslo kryptys turi neįkainojamą tyrimų šaltinį mokslo istorikams.

Literatūra

1. Bradford, Samuel Clement. Sources of information on specific subjects. *Engineering*, 1934, vol. 26, p. 85–86.
2. Janonis, Osvaldas. *Bibliografijos teorija*. mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. 201 p.
3. Janonis, Osvaldas. Dėl personalinių bibliografinių leidinių. *Bibliotekų darbas*, 1987, nr. 4, p. 23–25.
4. Janonis, Osvaldas. Lietuvos bibliografijos produkcija 1986–2000 metais: (kiekybinė analizė). *Knygotyra*, 2003, t. 40, p. 252–277.
5. Janonis, Osvaldas. Lietuvos spausdintiniai bibliografinės informacijos ištekliai 2001–2005 metais. *Knygotyra*, 2009, t. 53, p. 71–84.
6. Janonis, Osvaldas. *Tarybų Lietuvos bibliografinė produkcija 1971–1985 m.*: analitinė apžvalga. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1989. 92 p.
7. Janonis, Osvaldas; ir Macevičiūtė, Elena. *Bibliografinė heuristika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999. 5 p.
8. Kanopkienė, Lina. LTSR MA mokslininko personalija centrinės bibliotekos leidybinėje veikloje. In: *V Tarybų Lietuvos bibliografų mokslinė konferencija: 1986 m. gruodžio 3–4 d.: pranešimų tezės*. Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1986, p. 44–45.
9. *Lietuvos bibliografinės priemonės*: nacionalinės bibliografijos rodyklė, 1991; bibliografijos rodyklė, 1992–2005. Vilnius: Lietuvos knygų rūmai, 1990–2006.

10. Lietuvos TSR bibliografinės priemonės: valstybinė bibliografinė rodyklė, 1977/78–1988. Vilnius: Mintis, 1978–1989.
11. Lotka, Alfred James. The frequency distribution of scientific activity. *Journal of Washington Academy of Science*, 1926, vol. 16, p. 317–323.
12. Macevičiūtė, Elena. Biobibliografija. In: *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 67.
13. Macevičiūtė, Elena. Personalinė bibliografija. In: *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius: Alma littera, 1997, p. 290.
14. Matulaitytė, Elena. *Bibliografijos bibliografija Tarybų Lietuvoje*: mokymo priemonė. Vilnius, 1987. 51, [2] p.
15. Matulaitytė, Stasė. Gamtos mokslų personalinės bibliografijos raida Lietuvoje. *Knygotyra*, 1989, t. 17 (24), sąs. 1, p. 61–79.
16. Matulaitytė, Stasė. Technikos ir žemės ūkio personalinė bibliografija Lietuvoje. *Knygotyra*, 1997, t. 24 (31), p. 61–78.
17. Norkus, Zenonas. Akademinis mokslas ir demokratija. *Politologija*, 2001, t. 4 (24), p. 3–52.
18. Norvaiša, Rimas. Mokslas. In: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, t. 15, p. 335–338.
19. Okubo, Yoshiko. Bibliometric indicators and analysis of research systems: methods and examples. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*, 1997, vol. 1, p. 1–70.
20. Price, Derek de Sola. Networks of scientific papers. *Science*, 1965, vol. 149 (3683), p. 510–515.
21. Price, Derek de Sola. The exponential curve of science. *Discovery*, 1956, vol. 17, nr. 6, p. 240–243.
22. Prokopčik, Marija. Klasifikavimas. In: *Bibliotekininkystės ir informacijos studijų vadovas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 323–361.
23. Raudytė, Nijolė. Lietuvos personaliniai bibliografijos leidiniai sovietmečiu. *Knygotyra*, 2012, t. 59, p. 53–72.
24. Raudytė, Nijolė. Personalinės bibliografinės informacijos specifika ir funkcijos. *Knygotyra*, 2012, t. 58, p. 181–195.
25. Steponavičius, Gintaras. *Dėl mokslo kryptių patvirtinimo*: Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos Respublikos Vyriausybė. 2012 m. spalio 16 d., nr. V-1457 [žiūrėta 2012 m. spalio 31 d.]. Interneto prieiga: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_bin?p_id=435520
26. Šveistytė, Alina. Personalinės bibliografijos – reikšmingi leidiniai. *Ekologija*, 2000, nr. 2, p. 41–42.
27. Tamulienė, Aurelija. *Lietuviškų personalinių bibliografinių ir biobibliografinių leidinių hyginamoji analizė (1971–1985 m.)*: diplominis darbas. Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno vakarinis fakultetas, 1989. 106 p.
28. Tomonis, Stasys. Bibliografinės veiklos koordinavimas. *Bibliotekų darbas*, 1987, nr. 1, p. 10–12.
29. Tomonis, Stasys. Biobibliografiniai žodynai. *Bibliotekų darbas*, 1988, nr. 8, p. 11–12.
30. Urmonaitė, Aušrinė. *Gamtos ir taikomųjų mokslų personalinės bibliografijos raida Lietuvoje*: diplominis darbas. Vad. S. Matulaitytė. Vilnius: Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto mokslinės informacijos katedra, 1984. 108 p.
31. Ustinovičius, Donatas. *Personalinė bibliografija: raida Lietuvoje ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje rengtų rodyklių bibliometrinė analizė*: bakalauro darbas. Vad. N. Raudytė. Vilnius: Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas, 2009. 172 p.
32. Voverienė, Ona. *Bibliometrija*. Vilnius: Mokslo aidai, 1999. 299 p.
33. Žukas, Vladas. *Lietuvių bibliografijos istorija*: (iki 1940 m.): metodiniai nurodymai. Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universiteto leidybinis skyrius, 1976. 238 p.
34. Žukas, Vladas. Lietuvių ikitarybinės bibliografijos išliekamoji vertė. *Knygotyra*, 1975, t. 5 (12), p. 90–97.
35. Лпров В. Наукометрия и библиография. In: *Труды информатиков Литвы*. Вильнюс, 1970, т. 1, p. 100–110.

Personal bibliography in Lithuania: the overview of scientific scopes and trends*Summary*

Personal bibliographic indexes are not only the result of long-time standing and successful work of the researcher, but also they are systematic and valuable source of scientific information. In order to improve the functioning of this kind of information resources it is very important to know the real situation and development trends. While, it is still a little touched topic in Lithuanian bibliographic production research, the paper presents the study – how one or another scientific field is endowed with personal bibliographic indexes. The collected data is classified according to the most relevant classification of science in Lithuania. The results may be useful for bibliography research workers, historians of science and other investigators.